

A strukturalista halála

Ebben a tanulmányban Derrida egyik mestere, Barthes fölött mond nekrológot. Tudja jól, hogy a halálról írni a hübrisz határát súrolja. Ezért valahányszor gondolatmenete a szakmai rutinba fordulna, Derrida erőszakkal tereli figyelmét a megváltoztathatatlan tényre: „Barthes maga már nem létezik. Nem szabad elfeledkeznünk erről az evidenciáról.”

Nem jelenti a feladat előtti meghátrálást az, hogy a címben a halál többes számban áll. E nyelvtani formulába öltöztetve Derrida mutatja be Barthes és halála viszonyának minden oldalát: amit Barthes írt saját haláláról, amit megtapasztalt mások, elsősorban anyja halálában, és végül, amit Barthes halála jelent a túlélők számára. Derrida szerint Barthes élete is megvilágosodhat a haláláról mondottak révén: „Jó most Roland Barthesra gondolnom, amikor szomorú vagyok, ugyanazzal a szomorúsággal, amit mindig is éreztem benne, a szomorúsággal, amely vidám, de fáradt, elkeseredett, magányos, kifinomult, kulturált, epikureus, végsősoron hitetlen, sehova sem tartozó, végtelen, mélységes mély, és mégis, a lényegét illetően mindig elkeseredett.” Az egyedi lét tűnékenysége miatt érzett nyugtalanság ez, amelyet Barthes minden amatőr fényképen megpillantani vélt: a félelem hidegrázása egy már megtörtént katasztrófa előérzeteként.

Derrida Barthes szomorú titkát abból a gondolatsorból véli levezethetőnek, melyet mestere az anyja halálára írt. Nem az Anya, hanem az anyja halálát írta ki Barthes a **Téli kerti fényképben**. „Amit elvesztettem, nem egy alak (az Anya), hanem egy létező; és nem egy létező, hanem egy minőség (egy lélek); nem a nélkülözhetetlen, de a helyettesíthetetlen.” A fénykép ezt az anyát örököltette meg: „kezei naiv tartását, a testhelyzetet, amelyet kéretlenül felvett, anélkül, hogy mutatná vagy rejtene magát”.

Nem mutatta és nem rejtette magát. A fényképen ábrázolt megjelenik, anélkül, hogy itt lenne. Kinéz a képről, kinyúl és megérinti a kívülről álló szemlélőt. A fotó legrémisztőbb hatalma a halott visszatérése.

Derrida-Barthes szerint ugyanez a varázserő rejlik a megnevezésben. Akit néven nevezünk, az megjelenik nekünk. A jel révén a jelölt megjelenik. Hiány és megjelenés, kifejtetlenség és megnyilvánulás, az elmentétek egyszerre jellemzik a fotózást, a megszólítást, a jelölést és a mű-

vészi közlést. Roland Barthes a valóságnak ezt a mindig más színben-megmutatkozó ellentmondásosságát faggatta olyan különböző beszédmodokban, mint amilyen a szociológia, a jeltan vagy a pszichoanalízis. Valami azonban minden új beszédmódon továbbblendítette. Bár tudta jól: mert megjelenni csak a megnevezett képes, az íráson kívül nincsen más esély; mégis volt valami, amit mint mindenben túlmutató fényességet észlelt. Derrida azt írja: „többé nem tudom elkerülni, hogy a fényesség (clarte) szót ne azzal társítsam, amit korábban anyja gyermekkori képéről (Barthes) mondott: „arca fényessége”. A strukturalista számára is ott tehát egy égi fényesség, egy betlehem-i csillag, mely vezetni tudta. Aki mindent stílusnak, beszédmódnak, jelnek látott, amelyen kívül nem létezhet semmi, a halál – anyja halála, illetve saját halálának gondolata – révén eljutott valami olyanhoz, ami bár nem létezik, mégis sebezni képes, amely bár örökre eltűnt, mégis visszatér. Egy olyan beszélőt, aki megnevezhetetlen. Ez a felismerés áttör minden nyelvi törvényen: „Egy bizonyos, a halállal kapcsolatos gondolat mindent mozgásba hoz, átmenetivé tesz, útra indít egy minden zárt rendszeren túli irányban, túl minden tudásformán.”

Ezzel tulajdonképpen már az erkölcs területére lépünk. Nem mutatni és nem rejteni magát: „ez a szeretet: ami minden beszédmodot és tanulmányt szétzilál, minden elméleti rendszert és minden filozófiát”. Ebben rejlik a szeretet romboló, dekonstruáló ereje.

Derrida az erkölcs kapcsán hűségről és pontosságról beszél (fidelity). A kötelességről, amely egyben kísértés is: írni a halotról. Derrida ugyanakkor azt is érzékelteti, hogy a személyről szólni sebeket osztó kötelesség. Felmerül benne, jobb lenne talán kudarcot vallania, vagy elhallgatni. De ez a halálhoz való visszatérést jelentené. Sem megmutatni, sem rejteni magát. Hogy miért nem dönt úgy, ahogy Barthes tett: „nem tudtam mást csinálni, csak vártam totális, dialektikátlan halálom”? Válasza világos, ugyanabban a gondolatban gyökerező, de mesterének ellentmondó: „Egy forrás az, amelyből minden megnyilvánulásunk ered, de amely a legkisebb mértékben sem csökkenti a szenvedést: a szenvedés időtlen, körülhatárolhatatlan forrása.” Talán ez a gondolat világosíthatja meg annak a Derrida-mondatnak az értelmét, amely sze-rint: „A moralitás az etika szöges ellentéte.” Ha ez sem, akkor értelme a kívülálló számára fölfejtethetlen.

(Jacques Derrida *Roland Barthes halálai című tanulmányáról*, in: *Continental Philosophy I. Philosophy and Non-Philosophy Since Merleau-Ponty*, ed. by H. J. Silverman, New York and London 1988.)